

R E C E N Z J E

Iwona Czaja-Chudyba, Bożena Muchacka, *Nauczyciele wczesnej edukacji*, Petrus, Kraków 2016, 242 s.

Jaki jest dzisiejszy nauczyciel? Już sama okładka omawianej książki stanowi zachętę do podjęcia przez współczesnego nauczyciela próby przejrzenia się w lustrze własnego postępowania. Portrety nauczycieli wczesnej edukacji są czymś w rodzaju drogowskazów po meandrach kształtowanego w wyniku przemian społeczno-politycznych wizerunku współczesnego nauczyciela.

Kolejne podrozdziały części pierwszej, zatytułowanej *W lustrze pedagogicznych oczekiwań*, są rekonstrukcją oczekiwań pokładanych w nauczycielach wczesnej edukacji. Autorki rozpoczynają swoje rozważania od zagadnienia kompetencji nauczyciela, powołując się na akty prawne oraz literaturę polską, dokonują syntezy współczesnych pojęć i klasyfikacji tych kompetencji. W wyniku przemian społeczno-kulturowych rozważania te są tym bardziej istotne, że to właśnie kompetencje nauczyciela inspirują jego pracę dydaktyczną, wychowawczą i opiekuńczą. Przeprowadzone badania testowe dały obraz przygotowania merytorycznego nauczycieli, wskazując jednocześnie, że jest ono niezwykle zróżnicowane w poszczególnych dziedzinach nauki. Zastosowana scheduła obserwacyjna pozwoliła z kolei na określenie kompetencji metodycznych i techniczno-funkcjonalnych nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej. Podsumowaniem podrozdziału jest ocena własnych kompetencji przez respondentów, w kontekście kompetencji pedagogicznych oraz zdolności nauczyciela. W kolejnym podrozdziale został zawarty obraz kształcenia i diagnozowania umiejętności komunikacyjnych nauczycieli, którym autorki nadają najwyższą rangę, ponieważ „komunikowanie to podstawowa umiejętność społeczna, ale [...] także niezwykle istotna część procesu edukacji, misji i kompetencji nauczyciela, współtworzenia klimatu szkoły, przekazywania wiedzy i transmisji wartości” (s. 33). Autorki dokonują trafnej oceny poziomu twórczości nauczycieli i ich wiedzy na ten temat, określając i uzasadniając jednocześnie własne stanowisko w tej kwestii. Konkludują: „[...] twórczość w działaniu nauczyciela [...] powinna być procesem świadomie zaplanowanym, celowym, dostosowanym do istniejących i antycypowanych potrzeb dzieci”. W kolejnym podrozdziale poddano analizie refleksję nad działaniem i aktywnością zawodową, wskazując, że jest to nie-

odzowny element praktyki nauczycielskiej, służący samodoskonaleniu. Dobry nauczyciel to także nauczyciel pytający — siebie i innych, o czym traktuje kolejny fragment publikacji. W pedeutologii często podnoszony jest problem całościowego uczenia się nauczycieli w celu osiągnięcia mistrzostwa zawodowego. Autorki w publikacji słusznie zwróciły uwagę, że proces formacyjny może łączyć się z udziałem w instytucjach edukacyjnych, ale także wiązać się z szeroko pojmowanym uczestnictwem w życiu, wykraczając tym samym poza instytucje edukacyjne. Miejsce Innego w przestrzeni edukacyjnej badaczki obszernie rozważyły z perspektywy rozumienia przez nauczycieli tego pojęcia oraz ich kompetencji metodycznych i podejmowanych działań. Zamykając pierwszą część, stawiają nauczyciela przed lustrem kultury medialnej. Wobec zalewu nowoczesnych technologii powinien on bowiem posiadać według I. Czai-Chudyby krytyczną świadomość medialną (s. 95).

W części drugiej I. Czaja-Chudyba i B. Muchacka zapoznają czytelnika z wątkami związanymi z formalnymi aspektami kształcenia nauczycieli w świetle nowych regulacji prawnych. Tytuł rozdziału *Przygotowanie czy kształcenie nauczycieli? Założenia i realia* podaje w wątpliwość działania formalne dotyczące edukacji nauczyciela małego dziecka. Rzetelnie przeprowadzona analiza trajektorii budowania systemu edukowania nauczycieli (podstaw prawnych kształcenia nauczycieli, instytucji i form oświaty) wskazuje na brak jednoznacznych rozwiązań organizacyjno-programowych w zakresie kształcenia nauczycieli przedszkola i pierwszego etapu edukacyjnego, przejawiający się w dwóch profilach kształcenia: teoretycznym i praktycznym. Autorki zwróciły także uwagę na wprowadzony w Polsce system boloński, którego pokłosiem jest nauczyciel „w kajdanach” sztywnych programów nauczania, skoncentrowanych na minimalizacji treści. Skutkiem tego są opisane w kolejnych rozdziałach standardy kwalifikacji zawodowych oraz koncepcje i programy kształcenia nauczycieli. Autorki wielokrotnie podkreślają ważność kompetencji, kwalifikacji oraz potrzebę ulepszania jakości kształcenia nauczycieli małego dziecka, ze względu na to, że pracują oni z człowiekiem w najważniejszym okresie jego życia. Wskazują też na kluczową kwestię, a mianowicie — rolę praktyk studenckich, które stanowią okazję do weryfikacji własnych kompetencji zawodowych, pozwalają na konfrontację wiedzy teoretycznej z praktycznym działaniem, ale stanowią także podstawę budowania warsztatu pracy.

Wybór i analiza pola eksploracji teoretycznej i empirycznej końcowej części publikacji mają na celu ukazanie negatywnego wizerunku nauczyciela wczesnej edukacji. Tytuł ostatniej części *W krzywym zwierciadle — nauczyciela portret negatywy* sugeruje, że książka zawiera nie tylko treści nobilitujące nauczycielską profesję. Autorki w nietuzinkowy sposób ukazują, że nauczyciele są bardzo zróżnicowaną grupą zawodową. Wśród nich spotyka się zarówno mistrzów, którzy zapadają swoim uczniom w pamięć na całe życie i odciskają piętno na ich

biografii edukacyjnej, ale także jednostki niewyróżniające się oraz takie, których błędy dydaktyczne determinują postrzeganie całej omawianej grupy zawodowej.

Badaczki rozpoczęły rozważania od wskazania na dwubiegunowość wykorzystania poradników metodycznych przez nauczycieli. Gotowe propozycje toku lekcyjnego prezentowane w pomocach nauczycielskich powinny być wsparciem, źródłem inspiracji, wskazywać standardy postępowania, ale nie powinny wpływać na rezygnację przez nauczyciela z pracy własnej, refleksji, a przede wszystkim z krytycznej analizy załączonych treści. Autorki podkreślają odwieczną prawdę, że nauczyciel jako podmiot kreujący szkolną rzeczywistość jest zobowiązany do poznania, uaktywnienia i wspierania rozwoju wychowanków przez podejmowanie wielokierunkowych działań na miarę możliwości uczniów — zarówno tych zdolnych, jak i tych z trudnościami. Analiza przewodników metodycznych pozwoli także ograniczyć przywoływane za D. Klus-Stańską „patologie edukacyjne” (s. 140). Źródła i podstawy psychofizyczne bezradności i zdezorientowania nauczycieli oraz najczęstsze ich przejawy były inspiracją do stworzenia kolejnego portretu nauczyciela. Jego kontynuacją stały się niejako badania, wraz z rysem teoretycznym, nad źródłem krytyki nauczyciela i systemu, w którym przyszło mu pracować. Nauczyciele zostali poproszeni o autorefleksję i opisanie własnych wad — co jest chyba najtrudniejszym zadaniem dla każdego człowieka. Zagadnienie to jest jeszcze istotniejsze w kontekście cytowanych słów W. Dobrołowicza, że „nauczyciele [...] mogą być przykładem osobowości skrzepowanych różnego rodzaju barierami” (s. 162). Lektura kolejnego rozdziału przywodzi na pamięć Gombrowiczowską wizję szkoły z powieści *Ferdydurke*, w której grono pedagogiczne nie sili się na wysnucie osobistej refleksji, a jedynie biernie godzi się z narzucanymi przekonaniami. Jak pokazują badania zaprezentowane przez Autorki, niestety, ten obraz nadal znajduje odbicie w rzeczywistości. Trudno nie zgodzić się ze zdaniem badaczek, że w zachowaniach nauczycieli pokutują narodowe zaszczości historyczne. Innym przejawem nauczycielskiego konformizmu jest ocena autoanalizy nauczycieli w perspektywie rozumienia własnych kompetencji, przygotowania do zawodu oraz poprawności i satysfakcji z jego wykonywania. Składowe tego podrozdziału stają się kluczowe dla samopoznania, które, jak piszą autorki, „pozwała na przezwyciężenie własnych oporów, zwiększa poczucie pewności siebie [...], pozwala na wspieranie odporności psychicznej...” (s. 179). Skądinąd jednak tytułowa „zarozumiałość” nauczyciela jest objawem braku przygotowania własnego, a w konsekwencji — uczniów do partycypowania w rzeczywistości.

Koniecznością stała się także refleksja nad problemami stresu i wypalenia zawodowego, charakterystycznymi dla profesji nauczycielskiej. Podjęte i usystematyzowane rozważania na pewno staną się pomocne dla nauczycieli stojących na rozdrożu zawodowej drogi. Zwłaszcza że, jak pokazują badania, stres

i wypalenie zawodowe mogą poczynić nieodwracalne, negatywne zmiany w kształtujących się młodych umysłach. Autorki poddają także pod osąd czytelnika kwestie krytycznego myślenia nauczyciela małego dziecka. Doniesieniami z badań potwierdzają potrzebę uświadamiania nauczycielom ważności wprowadzania konstruktywnego krytycyzmu do edukacji wczesnoszkolnej, ponieważ jest to najlepsze narzędzie obrony przed manipulacją i demagogią dla nich i ich wychowanków. Zwieńczeniem ostatniej części jest pytanie: „Nauczyciel czy nauczycielka?” Badaczki poddały diagnozie przyczyny braku mężczyzn w zawodzie nauczyciela, ale też istniejące sfeminizowane środowisko nauczycielskie. Temat od kilku lat budzi entuzjazm badaczy, jest też przedmiotem licznych dyskusji w Polsce i na świecie. Autorki ten zakres tematyczny uzupełniły informacjami z piśmiennictwa zagranicznego, powołując się — przewrotnie — na publikacje autorstwa mężczyzn i opisując działania podejmowane przez mężczyzn, co jest niezwykle cennym walorem opisywanych treści.

Podsumowując powyższe rozważania, zauważam, że wybór tematu publikacji i podjętej w niej problematyki jest bardzo żywo komentowany w aktualnej literaturze przedmiotu, a także w mediach za sprawą różnorodnych reform. Zaprezentowane rozdziały są interesujące, ale także inspirujące do podejmowania konstruktywnych działań przez nauczycieli praktyków; stają się też wykładnią wiedzy o nauczycielu wczesnej edukacji dla studentów tego kierunku. Prócz niezwykle uporządkowania, przejrzystości książka wyposażona jest w bogatą bazę literaturową, kompatybilną z analizowanymi problemami. Wielość nauczycielskich portretów przeplata się z wielokierunkową i interdyscyplinarną diagnozą nauczycielskiego środowiska. Niniejsza książka nie wyczerpuje oczywiście tematu, co wielokrotnie zauważają same Autorki, ale jest mozaiką bardzo szeroko zakrojonych tematycznie treści. Podkreśla cechy, wartości, cele, sposób działania i specyfikę osobowości nauczycieli. Prezentowane treści są tym bardziej ciekawe, że na kanwie doniesień i opracowań naukowych Autorki prezentują badania empiryczne. Ich odpowiedź na pytanie „Jaki jest obraz nauczycieli wczesnej edukacji?” mogłaby brzmieć: „Taki, jaki kształtują oni sami”.

Monika Kowalska
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN
w Krakowie